

NAZWY KILKU STOPNI WOJSKOWYCH

Zagadnienie rozwoju polskich sił zbrojnych, ich organizacja, związek z historią naszego narodu jest domeną pracy naukowej historyków, teoretyków wojskowości itp.¹ i wydawać by się mogło, że językoznawca nie ma tu wiele do powiedzenia, tymczasem na przykładzie słownictwa wojskowego można prześledzić różne zmiany językowe, jakie miały miejsce w rozwoju języka polskiego, ukazać można jego historię i wzbogacić ją o nowe drogi przenikania zapożyczeń, jakimi było wojsko itp.

Weźmy dla przykładu stopnie wojskowe. Z powodu ograniczonej objętości artykułiku zamieszczam w jego pierwszej części tylko kilkanaście nazw stopni wojskowych. Wybrałem nazwy w większości historyczne, dziś już nie używane i kilka ciekawszych, współcześnie używanych w wojsku. W drugiej części artykułu omawiam budowę słowotwórczą wszystkich nazw stopni wojskowych w Polsce, jakie udało mi się zgromadzić².

Adelman — w dawnej artylerii puszkarz ze szlachty ubogiej, mający pewne starszeństwo w stosunku do innych puszkarzy. Epoka powstania tego tytułu odnosi się prawdopodobnie do wieku XVII. E. W. I. 12. Zap. niem. *Adelmann* = szlachcic. Sł. Stp., Sł. Lindego, nie notują.

Choraży — nazwą stopnia choraży stał się w roku 1919. W okresie międzywojennym stopień między stopniem starszego sierżanta a podporucznika. W Ludowym Wojsku Polskim do 1957 roku stopień chorażego był pierwszym stopniem oficerskim: w okresie do 1963 roku zachował się przejściowo w rezerwie. Ustawa w 1963 roku przekształciła stopień chorażego w pierwszy stopień wojskowy w odrębnym korpusie chorażych Sił Zbrojnych PRL. M. E. W. I. 249.

Hist. Był to urząd spotykany w Polsce już w XI wieku, którego funkcja polegała na noszeniu chorągwi przy monarsze, a sam wyraz choraży został poświęcony od XII wieku. W czasie rozbicia dzielnicowego każda dzielnicza otrzymała swego chorażego: po zjednoczeniu dzielnic chorągwo było

¹ Dziedzina ta doczekała się licznych opracowań naukowych por. *Encyklopedia Wojskowa*, Warszawa 1931—1939, T. I—IV; T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, Kraków 1912; M. Kukiel, *Zarys historii wojskowości w Polsce*, Kraków 1929; *Mała encyklopedia wojskowa*, Warszawa 1967—1969, T. I i II.

² Zagadnienie to szerzej omawiam w swej pracy magisterskiej na temat stopni wojskowych w Polsce.

dwóch rodzajów; chorąży wielki koronny i jego zastępca chorąży nadworny koronny. Obowiązkiem ich było noszenie wielkiej chorągwi przy monarsze w czasie ważniejszych wystąpień i uroczystości państwowych. Wraz z rozwojem wojska chorąży stają się co pewien czas na pół funkcją na pół stopniem wojskowym. *Choranschze* — 1195 r. Sł. Stp. I. 246.

Presentibus testibus subnotatis ... comite Mathia, choranze. 1295 r., *ibid.* Paszek, choranski Kalisziensis. 1393 r., *ibid.*

Pan Jan, chorosze* czodzal na sswem boru micolaga 1398 r., *ibid.*

Chorąży Mącz. 137. Nazwa pochodzi od słowa *chorągiew* — *chorąże*, dawniej w rodzaju nijakim, jak inne nazwy urzędów np. *podstole*, *podczasze*³.

Drab — był to szeregowiec piechoty polskiej w XV i XVI wieku, ówczesnie najniższy stopień wojskowy.

O cthore drabi na myø Hindrzych szalował tim ya wzøl s gego wolyø. 1428 r. Sł. Stp. II. 176. (...) yaco drap ku wlezenyv boga poznanya, połowa XV w. *ibid.* Pedes, pedites, pieszy drab. Mącz. 294.

Pochodzi prawdopodobnie z języka czeskiego; niepewne czy też jest pożyczką z niem.⁴ jak sądzą Karłowicz, Brückner, Berneker, por. staro-wysoko-niem. *drab*, *trab* — dziś *Trab* — „kłus“. Kluge⁵ uważa przeciwnie, że wczesne gnim. *drabant* = piechur zostały zapożyczone z czeskiego w czasie wojen husyckich.

Dziesiątnik — był oficerem piechoty w XV i XVI wieku i częściowo w piechocie wybranieckiej w XVII wieku. Dziesiątnik stał na czele szyku roty, składającej się zazwyczaj z dziesięciu drabów lub hajduków. E. W. II. 464.

Dobøødz se wszego pospolstwa møszow (...) a pyødeszødnyky, a dzeszøtnyky (...) Sł. Stp. II. 318. Dzyeszchathnyk w kopynyczy szbrojy szchulycza. 1497 r., *ibid.* Czerny, ministerialis, ... recognovit, quia dzesathnik (...) 1448 r., *ibid.*

Nämiesnik albo porucznik, który tu dziesiątnikowi przysądzon yest. (Mącz. 65). *Dziesiątnik* został utworzony od wyrazu *dziesięć* za pomocą formantu *-nik* jak zakonnik, pokutnik. W XV wieku wyjątkowo obok *dziesięć* też *dziesiąt* stąd u Mączyńskiego dziesiątnik⁶.

Gemajn — nazwa oznaczająca szeregowca, używana w Polsce w XVII i XVIII wieku w oddziałach autoramentu cudzoziemskiego. E. W. III. 31. U Lindego *giemejn* obok *gemejn* Linde II. 44. Zap. niem. *Gemein* = prosty, zwykły.

³ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wydanie II, Warszawa 1957, s. 182.

⁴ F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, T. I—III, Kraków, T. I, s. 160.

⁵ Por. Sławski, *op. cit.* T. I, s. 160.

⁶ Sławski, *op. cit.* T. II, s. 199.

General — dziś istnieją w Polsce trzy stopnie generalskie: generał brygady, generał dywizji i generał broni. Są to najwyższe stopnie wojskowe. Wyższym od nich jest tylko marszałek.

Hist. w Polsce istniały w XVIII wieku dwa stopnie generała, generał-lejtnant i generał-major. Spotykany jest w wojsku polskim od XVII wieku. E. W. III. 32.

[...] pospolity, wszech państw krolestw y ziem też wszystkiego świata pan genera też zowiemy. Mącz. 260.

U Lindego — *general*, w znaczeniu — urząd znamienity, w wojskowym trybie — wódz. Obok *general*, *jenerał*. Linde II. 38.

Hajduk — w dawnym wojsku polskim szeregowiec lekko zbrojnej piechoty węgierskiej. Pierwsze zaciągi do Polski robił Zygmunt August. Znaczna ich ilość znajdowała się w wojsku Stefana Batorego. S. J. P. III. 8. (...) hajduki albo hajducy mogą być zwani. Mącz. 249. Hajduk, drab. (Knap. 227). Zap. węgierskie *hajduk* (liczba mnoga od *hajdu*) — *hadi* = wojenny ⁷.

Hetman — pojawił się w wieku XV i używany był sporadycznie. W wieku XVI używany był u nas wyłącznie na oznaczenie najwyższego dowódcy (wodza). W tym znaczeniu termin hetman został po raz pierwszy użyty w 1450 roku przez Przedbora z Koniecpola w odezwie do pospolitego ruszenia, w której używa wyrażenia, iż król mianował go — „*in ductorem alias za aethmana*“. Odtąd wchodzi wyraz ten w użycie potoczne aż do około XVIII wieku. Powstanie w 1794 roku położyło faktycznie kres funkcji hetmańskiej (E. W. III. 226).

Non causa timoris alicuius ipse recessit de predicto loco, sed per rectores illius vexilli al. przes hethmani (...) 1429 r. Sł. Stp. II. 542 Paulus inculpatus ... pro eo, quia ipse paulus fuisset ductor al. hethman (...) 1438 r., ibid. Heythman campiductor — około roku 1500., ibid. Rotmistrze tego posłuszni by hetmānowi albo naywiszszemu porucznikowi hetman burmistrzowi był posłuszen. Mącz. 463. Hetman absolute, hetman wielki Polonis. Knap.

Z śrgniem. *houbtman*, *heuptman* „przywódca“, dziś niem. *Hauptmann* „naczelnik“ (złożenie z *Haupt* „głowa“ i *Mann* „człowiek“). Niekonieczne więc jest pośrednictwo czeskie, tym bardziej, że forma hetman nie jest w czeskim zaświadczona. Z czeskiego może pochodzić tylko forma *hejtman*, XV i XVI wiek ⁸.

Kapral — w wojsku polskim najniższy stopień podoficera.

Hist. w XVIII wieku podoficer piechoty, do którego należało zaprowadzenie i zmiana szyldwachy, odbieranie hasła rontu, przestrzeganie gemajnow, co mają robić. W późniejszych czasach stopień kaprała odpo-

⁷ Brückner, op. cit., s. 167.

⁸ Sławski, op. cit. T. I, s. 419, por. Brückner, op. cit., s. 171.

wiada niekiedy stopniowi gefrajtra. E. W. III. 796., M. E. W. II. 21. Zap. wprost z niem. dial. kapral „kapral“ przyjęte od zaciężnych oddziałów niemieckich ⁹.

Kapitan — stopień starszego oficera, pośredni między oficerem młodszym a sztabowym. W marynarce stopień kapitana istnieje we wszystkich flotach wojennych jak i handlowych w znaczeniu dowódcy okrętu.

Hist. znaczył tyle co wódz (w potocznej mowie francuskiej termin *capitaine* dotychczas zachował znaczenie „wódz“). Stąd w polskiej łacinie XV i XVI wieku termin *capitaneus* tłumaczono jako „hetman“. W dalszym znaczeniu — „stopień oficerski odpowiadający dowódcy kompanii“. Za czasów Zygmunta III termin kapitan oznaczał urząd wojskowy. Przepuszczalnie między kapitanem a pułkownikiem nie było określonej różnicy. Za czasów Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego we wszystkich bez wyjątku rodzajach broni dowodzili kompaniami kapitanowie. E. W. III. 792, M. E. W. II. 21. Kapitan, Rotmistrz (...) Knap. 265. Z śrłac. *capitāneus* „główny naczelny; przełożony, dowódca wojskowy“ od łac. *caput, capitis* „głowa“ ¹⁰.

Konduktor — w wojsku polskim za Stanisława Augusta aspirant oficerski w korpusie inżynierii i artylerii. Po zorganizowaniu w 1789 r. szkół korpusu inżynieryjnego koronnego i litewskiego, absolwenci tych szkół mianowani byli konduktorami. Po roku awansowano ich na podporuczników. E. W. IV. 429. Zap. łac. *conductor* = przewodnik.

Kornet — dawny stopień w kawalerii odpowiadający stopniowi chorążego w piechocie. Początkowo oficer noszący kornet (zob. niżej) używał tego tytułu, stąd zaś w niektórych armiach staje się on najniższym stopniem oficerskim w kawalerii. E. W. IV. 510. Kornet — Linde, II. 446. Zap. francuskie, *cornette* = czepek, dawniej sztandar, flaga.

Major — najniższy stopień oficera sztabowego.

Hist. stopień majora zjawiał się w wojsku dawnej Rzeczypospolitej wraz z wprowadzeniem przez Władysława IV piechoty cudzoziemskiego automamentu. Major należał wówczas do sztabu regimentu i posiadał własną kompanię. W późniejszych czasach był on z reguły dowódcą batalionu lub szwadronu, którego kompanią dowodzili kapitanowie. W legionach Dąbrowskiego i wojskach Księstwa Warszawskiego rola majora była nadzwyczaj doniosła i odpowiedzialna, zwłaszcza przy braku wykwalifikowanych dowódców pułków, dlatego stanowisko majora zajmowali doświadczeni oficerowie sztabowi. E. W. V. 302. Major — Linde, III. 26. Zap. łac. *maior* = większy, starszy.

Marszałek — u nas najwyższy stopień wojskowy nadawany za wyjątkowe zasługi dla państwa.

⁹ Sławski, op. cit. T. II, s. 59, por. Brückner, op. cit., s. 218.

¹⁰ Sławski, op. cit. T. II, s. 57.

Hist. w dawnej Rzeczypospolitej marszałek był ministrem. Istniało tu dwóch marszałków wielkich: koronny i litewski, i dwóch marszałków naddwornych. Marszałkowie sprawowali władzę sądową w okolicy, w której znajdował się król. Sprawowali władzę zwierzchnią, władzę policyjną, mając do dyspozycji gwardię marszałkowską. Tytuł marszałka jako godność wojskowa został utworzony we Francji przez Filipa Augusta w 1185 r. E. W. V. 397. Nicolaus de Gosnyewicze marszałek, termino non paruit. 1422 r. S. Stp. IV. 163. Zap. czeskie, *maršalek*, z franc. *marchal*.

Namiestnik — staropolska nazwa stopnia w jeździe polskiego autoramentu, wybierany był jako starszy z towarzyszy. Namiestnik zarządzał gospodarstwem chorągwi, oraz zajmował się ćwiczeniem pocztowych w służbie frontowej. Towarzystwo tylko wtedy podlegało jego władzy, gdy chorągiew stawała na stopniu wojny. Wtedy tylko znajdujący się przy chorągwi towarzysze obowiązani byli słuchać komendy namiestnika, wobec zaś nieobecnych i tytularnych — tylko rotmistrza i porucznika¹¹.

Nobilis Hanvl heres in Nakyenny, namyesthnyk Vilmensis 1329 r. (Sł. Stp. V. 67. Namyeshnyk (pro namyesthnyk?) de Kurasz ... non paruit pro eo, quod ius suum noluit recipere. 1435 r., ibid. Coram domino Ivaszko tunc existente vicesgerens al. namyeshthnykyem in Nova Throky. 1497 r., ibid. Krolowi od iego namiestniká gdzie go też miedzy złote rycerze policzył. Mag. Sł. XVI w. (...) naywyszszego hetmãñã namiestnik. Namiestnik. Mącz. 463, 84.

Nazwa pochodzi od wyrażenia *na męstýje* a więc „człowiek na miejscu dowódcy, zastępca“.

Pocztowy — był również nazwą stopnia, a oznaczał szeregowca lub pachołka w kawalerii polskiego autoramentu, czyli żołnierza, który nie był szlachcicem. Zaciągający się pod znak husarski w XVII wieku służył osobicie, tj. z pocztem lub przez zastępcę, tj. wystawiał poczet sowity za siebie złożony z dwóch pocztowych, za których pobierał przypadającą płacę. E. W. VI. 473. Wyraz ten używany był w wojsku do 1945 r.¹²

Poczta, *pocztowy* zastąpiły od XVIII wieku dawniejszy wyraz *poszta* (jeszcze w roku 1718 wydawano „Posztę Królewiecką“) z włoskiego *posta*, a to z łac. *posita*. Nowe słowo *poszta* zostało jednak wyparte przez dawne, rodzime *poczta*, czeskie *pošta* od *czte czeć*, co już w XV wieku znaczy pokłon, dar przynoszony panom od chłopu, kiedy się przed nim z prośbą czy skargą zjawiał¹³.

Porucznik — obecnie w wojsku drugi stopień oficera młodszego. W dawnym wojsku polskim był oficerem, któremu czasowo lub na stałe zlecano pewne funkcje lub zadania. Hetmani poszczególne zadania lub dowództwo pewnej części wojska *poruczali* swym *porucznikom*, obieranym

¹¹ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, Warszawa 1958, T. III, s. 138.

¹² M. Wańkiewicz, *Monte Cassino*.

¹³ Brückner, op. cit., s. 567.

z ich otoczenia lub też z gromady starych i doświadczonych rotmistrzów. Porucznicy hetmańscy często dowodzili doraźnie sformowanymi pułkami — o ile pełnili dowództwo pułku na stałe — zyskiwali tytuł pułkownika. Niekiedy również nazywano porucznikami oficerów z otoczenia hetmana. W chorągwi polskiego autoramentu stopień porucznika zjawia się stosunkowo późno, bo w drugiej połowie XVI wieku, kiedy zdarzają się wypadki, iż rotmistrz nie dowodzi swą chorągwią: przeważnie gdy chorągiew należy do króla, hetmana lub wyższych dostojników państwowych — senatorów, którzy tytułują się rotmistrzami, lecz w dowództwie wyręczają się swymi porucznikami. W początkach XVII wieku staje się regułą, że rotmistrz nie dowodzi swą chorągwią, wtedy hetmani wyznaczają jako dowódców chorągwi poruczników. (E. W. VI. 704). Namiesnik albo porucznik, który tu dziesiątnikowi przysądżōn yest (Mącz. 65) Hetmanowi albo naywyszszemu porucznikowi (Mącz. 463). Skandenberg porażon, których barzo żałował zwłaszcza Muracyusa kthory był nad Włochy porucznikiem (Mag. Sł. XVI). Porucznik pochodzi od wyrazu poruczyć, który jest czechizmem w XV wieku jeszcze nie zakorzenionym¹⁴.

Propornik — w dawnej piechocie polskiego zaciągu, początkowo, po jej powstaniu w 1471 roku małe chorągwie łączyły się po kilka w jedną chorągiew bojową. Chorągwie te nosiły nazwę proporców. Zarówno rotmistrz takiej małej roty jak i jej chorążcy nosili nazwę proporników. Po 1500 roku rota piechoty zaczęła się składać z 200 ludzi i dzieli się na cztery proporce po 50 ludzi. W związku z tym oprócz rotmistrza każda z nich posiadała po czterech proporników, jako dowódców proporców. W potocznej staropolszczyźnie tytuł propornika był równoznaczny z tytułem chorążego piechoty E. W. VI. 765. Proporcznik Mącz. 491.

Rotmistrz — dowódca roty chorągwi w dawnym wojsku polskim. Rotmistrze wyćwiczeni w sztuce wojennej osiadali na roli, otaczali się młodzieżą, zaprawiając ją do ćwiczeń wojskowych. W razie potrzeby otrzymywali oni listy przypowiednie, upoważniające do zaciągania chorągwi i wystawienia jej na określone stanowisko. W 1567 roku uchwalono, aby rotmistrze obierani byli przez województwa. Dobierać oni mieli towarzyszy tylko z tego województwa lub ziemi, w której byli rotmistrzami. Obowiązani byli sami przebywać wszędzie z rotą, a nie ich porucznicy. Rotmistrz jako dowódca chorągwi przetrwał jeszcze do wieku XVII, później stał się tylko zaszczytnym tytułem. W czasach kościuszkowskich rotmistrz był dowódcą oddziału kawalerii. W czasach Księstwa Warszaw-

¹⁴ Jak wykazał S. Urbańczyk wyraz *poruczyć* został zapożyczony w XV wieku z j. czeskiego. Zob. S. Urbańczyk, *Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich*, cz. I, *Biblia Królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma Świętego* [w:] *Rozprawy Wydziału Filologicznego*, T. LXVII, nr 2. Por. u Mączyńskiego, op. cit., s. 384, *kwiernoręcznik* obok *kwiernoporucznik*.

skiego i Królestwa Kongresowego tytuł ten jako stopień zarzucono, odpowiadał mu kapitan. E. W. VII. 747. W Polsce międzywojennej rotmistrz istniał w kawalerii i równy był stopniowi kapitana w piechocie.

Rothmystrz pyeschych popyschal szye. 1497 rok. Mag. Śl. Stp. Caspar monczer filius Johannis sz rotmystrzow. 1499 rok. ibid. Rotmistrz albo hetman mając pod sobą 1000 żołnierzy. Mącz. 51.

Rota + mistrz; rotmistrz (odpowiada później również niemieckiemu *Rittmeister*)¹⁵.

Szwolężer — żołnierz polskiego pułku konnego gwardii Napoleona I w latach 1807 do 1814. W ułanach stopień szeregowca w Polsce w okresie 1918 do 1939, żołnierz jednego z trzech pułków kawalerii różniących się od pozostałych tylko odznakami. E. W. VIII. 608. Zap. francuskie *chevauleger* = lekka kawaleria.

Towarzysz — w wojsku polskim znaczył tyle co rycerz-oficer. Szlachta jako stan rycerski szła na towarzyszy pancernych do chorągwi, ale każdy w miarę możliwości przyprowadzał ze sobą ludzi pocztowych, jako żołnierzy. Kto dawał sowity poczet, czyli kilkunastu lub więcej ludzi zbrojnych, miał prawo dać im swoją barwę tj. mundur. Prócz pocztowych miał jeszcze każdy towarzysz żołnierza służącego, który podczas boju w trzecim szeregu stawał. Towarzysze mieli głosy w radach pułkowych. Król mógł podczas wojny oddać każdemu dowództwo nad znaczną ilością wojska. W epokach porozbiorowych system towarzyski był jeszcze stosowany przy formowaniu oddziałów Jazdy polskiej przez Austrię i Prusy¹⁶.

Wipehyl przyyów sobie towarzysza. Mag. Śl. Stp. Thowarzyssmi, 1428 r., ibid. Py pywo a ya s tobą myli thowarzischu. 1447 r., ibid. ...yakom ya s towarzismy. 1456 r. ibid. Towarzystwo Bursa (Rota) właśnie dziesiątek żołnierzy. Mącz. 61.

W związku z *towar*, *towarowy*; u innych Słowian i *towor*; o ciężarze, jukach i o zwierzętach juczych np. ośle. W związku z tym towarzysz, również wszystkim Słowianom wspólne, czy z *towarzyszcz*? Przynajmniej z cerkiewnego *towariszt*: przyrostek wyjątkowy, bo to nie zwykle cerkiewne *-iszt*, nasze *-ic*¹⁷.

Wojewoda — czyli ten, co woje wodzi, tj. wojowników; „wódz, dowódca“. Wyraz bardzo dawny, skoro we wszystkich językach dotąd rozumiały. Później był również nazwą urzędu¹⁸.

Dux exercitus appellation. Około roku 1520 Mag. Śl. Stp. Dubignowe woiwoda., ibid. Her Spitek woyewoda (...) 1395 r., ibid. Gedigoldi pridem Woyewode Kyoviensis. 1411 r., ibid. Jeden z rady woyewoda. Mącz. 204.

¹⁵ Brückner, op. cit., s. 464.

¹⁶ Gloger, op. cit. T. IV, s. 380.

¹⁷ Brückner, op. cit., s. 574.

¹⁸ Gloger, op. cit. T. IV, s. 439.

W słowie *wojewoda*, co ma być tłumaczeniem z niem. *herozigo*, tylko że niem. *ziehen* nie jest „wieść“, takie złożenie nie jest jednak całkiem w duchu słowiańskim, raczej odpowiadałby tu *wojnik*¹⁹.

Nazwy stopni wojskowych, jak i całe słownictwo wojskowe są szerszym odbiciem naszego życia na przestrzeni wieków²⁰. Podlegają one rozwojowi i przeobrażeniom w toku dziejów historycznych. Słownictwo to podlega normalnym prawom językowym z zakresu słowotwórstwa czy zasad przyswajania wyrazów obcych. Polskie nazwy stopni można podzielić na grupy zróżnicowane pod względem słowotwórczym.

1. Nazwy tworzone przy pomocy formantów:

a) formant *-nik*: *dziesiątnik, namiestnik, pułkownik, porucznik, propornik, strażnik*;

b) formant *-arz, -owiec*: *regimentarz, szeregowiec*. Rzeczowniki tworzone przy pomocy tych formantów oznaczają dowódców lub przełożonych, pozostających w jakimś stosunku do przedmiotu wskazanego w wyrazie podstawowym. Różnią się jednak zakresem użycia i znaczeniem;

c) formant *-owy*: *plutonowy, pocztowy*;

d) oddzielnego omówienia wymaga staropolski wyraz *chorąży* należący do grupy słowotwórczej na **-tje*. Miał on końcówkę *-e* ścieśnione jak *podczasze, podstole*. Wymowa tej końcówki oraz nawiązanie do wyrazów semantycznie pokrewnych typu *łowczy, woźny* (pochodzenia przymiotnikowego) sprawia, że od początku XVI wieku *chorąże* przyjmuje końcówkę *-y*.

e) nazwy utworzone za pomocą formantu przedrostkowego *-pod-*, poprzedzającego tematy słowotwórcze rzeczownikowe, który uwydatnia niższy stopień w hierarchii wojskowej w stosunku do osób oznaczonych rzeczownikiem podstawowym: *podkanonier, pochoraży, podporucznik, podpułkownik*.

W polskim nazewnictwie wojskowym żywotny jest prefiks *pod-*, a prawie nie stosuje się prefiksu *nad-*. Nie ma stopni *nadporucznik, nadpułkownik* itp. w przeciwieństwie do języka niemieckiego, gdzie rzadziej jest *Unter-*, a częściej *Ober-*.

2. Nazwy zaliczane do grupy zestawień:

a) rzeczownik określany przez przydawkę dopełniaczową: *bosman floty, generał artylerii, generał broni, generał brygady, generał dywizji*;

b) rzeczownik określany przez przydawkę przymiotnikową: *hetman kozacki, nakażny hetman, podmajstrzy wojskowy, hetman wodny*;

¹⁹ Brückner, op. cit., s. 629.

²⁰ Por. przypis nr 2.

c) rzeczownik określany przez przydawkę wyróżniającą jeden stopień od drugiego i określającą zarazem ich hierarchię: *starszy bosman, starszy marynarz, starszy sierżant, starszy szeregowiec*;

d) zestawienia bliźniacze: *generał-major, generał-lejtnant*.

3. Wyrażenia syntaktyczne: *starszy nad armatą, kapitan nad piechotą, hetman wojska wodnego*.

Zapożyczenia wprowadzano do języka polskiego najczęściej audialnie, to znaczy naśladowano ich brzmienie np. *adelman, feldfebel, gemajn* itp. lub dokonywano uproszczeń fonetycznych np. *bosman* — niem. *Bootsmann* itp.

Warto również podkreślić, że znaczna ilość nazw stopni wojskowych, to nazwy historyczne, dziś nie używane w wojsku na oznaczanie stopni, albo w ogóle nie znane.

WYKAZ SKRÓTÓW

- E. W. — *Encyklopedia wojskowa*, Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Wojskowej i Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego, pod redakcją mjr. Ottona Laskowskiego, Tom I—VIII, Warszawa 1931 do 1939.
- Knap. — G. Knapiusz, *Słownik polsko-lacińsko-grecki (Thesaurus Polono-Latino-Graecus)*, wydanie II, Kraków 1943.
- Mag. Sł. Stp. — Pracownia Słownika staropolskiego, Kraków, ul. Straszewskiego 27.
- Mag. Sł. XVI. — Pracownia Słownika polszczyzny XVI wieku, Kraków, ul. Manifestu Lipcowego 5.
- Mącz. — J. Mączyński, *Lexicon Latino-polonicum ex optimis Latinae linguae scriptoribus concinnatum*, Regiomonti 1564.
- M. E. W. — *Mala encyklopedia wojskowa*, wydawnictwo MON, Tom I i II.
- Sł. Stp. — *Słownik staropolski*, tom I—V, pod redakcją S. Urbańczyka, Wrocław.
- Sł. XVI. — *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Tom I—V, pod redakcją R. Mayenowej, Wrocław, Warszawa, Kraków 1966.
- Zap. — zapożyczenie.